

Микола Іванович Піддячий,
доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу
інноваційних технологій в освіті обдарованих,
Інститут обдарованої дитини НАПН України,
м. Київ, Україна

 <https://orcid.org/0000-0001-6571-1450>

УДК 376.54

DOI: [https://doi.org/10.32405/2309-3935-2024-4\(95\)38-46](https://doi.org/10.32405/2309-3935-2024-4(95)38-46)

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗМІСТУ СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ ПРОФІЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ НАУКОВОГО СПРЯМУВАННЯ

Анотація.

Запропонована розробка утверджує пріоритет чинників, що спрямованих на гармонізацію психологічної сфери старшокласників у процесі становлення на вікових етапах. Причому увагу зосереджено на сутності природних і особистісних складників багаторівневої системи підготовки техніко-технологічного профілю спеціалізованої профільної середньої освіти наукового спрямування. Разом із тим підготовка старшокласників до життя та праці, спрямовується на розвиток і гармонізацію когнітивної (знаннєвої), операційно-технологічної (діяльнісної), мотиваційної (емоційної), етичної, соціальної та поведінкової складових психологічної сфери.

Ключові слова: особистість; обдарованість; освіта наукового спрямування; профільна середня освіта; психологічний досвід; свідомість; соціально-трудоий розвиток.

Спеціалізована профільна середня освіта наукового спрямування як і профільне навчання в старшій школі, що зазнало значних змін, має свою передісторію. Першу редакцію «Концепції профільного навчання у старшій школі» затвердила Колегія Міністерства освіти і науки України 25 вересня 2003 року. Вона передбачала перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст структурою і 12-й термін навчання. Редакція концепції 2009 року включала модернізацію змісту навчання з урахуванням індивідуальних особливостей учнів та їхніх професійних орієнтацій, а також створення умов для навчання старшокласників відповідно до їхнього професійного самовизначення. Зміщення акцентів концепції відбулося і в 2013 р., де нові підходи до організації профільного навчання стосувалися впровадження інтегративних курсів і розширення можливостей для вибору предметів. Із 2027 р. планується обрання профілів навчання та предметів старшокласниками залежно від їх зацікавлень і майбутньої професії, що передбачає створення академічних ліцеїв та професійних коледжів (зміни спрямовані на забезпечення індивідуального підходу до навчання та підготовку учнів до майбутньої професійної діяльності).

Використовуючи загальну теоретичну основу профільне навчання в старшій школі та спеціалізована профільна середня освіта наукового

спрямування у вирішенні завдань, що стоять перед ними, тісно взаємопов'язані. З огляду на це, окреслимо спектр нашого дослідження: визначення стратегії розроблення пріоритетів і завдань змісту техніко-технологічного профілю спеціалізованої профільної середньої освіти наукового спрямування; виокремлення сформованих у результаті освітньої діяльності компетентностей; розроблення підходів до освітньої програми та навчального плану.

Профільне навчання учнів старших класів і спеціалізовану профільну освіту наукового спрямування у філософському, психолого-педагогічному та соціально-економічному аспектах у різні часи досліджували І. Бех, І. Волощук, М. Гальченко, М. Гончаренко, І. Зязюн, В. Камишин, В. Мадзігон, В. Моляко, В. Панок, М. Піддячий, В. Рибалка та ін. Але нерозв'язаною залишається проблема формування змісту науково спрямованої підготовки старшокласників до життя і праці в сучасних умовах. Викликано це як частими змінами в завданнях Концепцій профільного навчання, так і різними підходами педагогів і дослідників до формування соціально-професійно розвинутої особистості, здатної розв'язувати соціально-економічні проблеми регіонального та державного рівня, забезпечуючи суспільний поступ.

Дослідження має на меті теоретичного обґрунтування змісту техніко-технологічного про-

філю спеціалізованої профільної середньої освіти наукового спрямування учнів старших класів (старшокласників).

Завданнями дослідження є визначення стратегії розроблення змісту техніко-технологічного профілю спеціалізованої профільної середньої освіти наукового спрямування, виокремлення сформованих у результаті освітньої діяльності компетентностей, визначення пріоритетів і розроблення підходів до освітньої програми та навчального плану.

Зміна станів природного, особистісного та суспільного характеру відбувається як еволюційним, так і революційним шляхом. З огляду на це, виникає необхідність періодичного коригування життєзабезпечувального середовища. Разом із тим, освітня і наукова складові розробляються залежно від рівня суперечностей, що виникли в міжособистісній взаємодії та на рівні суспільних відносин і характеризуються розвитком особистості на вікових етапах та підготовкою її до вироблення продукту праці шляхом застосування отриманих знань у практичну діяльність. Цілеспрямована підготовка до вироблення матеріальних і нематеріальних цінностей, що підлягають перерозподілу в суспільстві, розпочинається в системі загальної середньої освіти.

Відповідно до визначеної освітньої-наукової стратегії одним із напрямів, що забезпечує успішне функціонування загальноосвітньої системи, гармонійно розвиваючи особистість, є спеціалізована профільна середня освіта наукового спрямування. Її зміст розробляється та періодично коригується відповідно до потреб особистості та суспільства в межах освітніх галузей встановлених Державними стандартами загальної середньої освіти. Зазначимо, що в особистісному аспекті він спрямовується на розвиток і гармонізацію психологічної сфери та задоволення особистісних потреб засобом взаємодія у процесі діяльності, а в соціальному – на розвиток певного середовища та покращення життєдіяльності.

Розроблення теоретичних засад техніко-технологічного профілю спеціалізованої профільної середньої освіти наукового спрямування розпочинається з виявлення суперечностей та узгодження понятійно-термінологічного апарату. Зазначимо, що наявний понятійно-термінологічний апарат у профільній школі доповнено новими термінами: дослідницька діяльність; дослідницька компетентність; дослідницьке навчальне завдання [14]. Інші терміни вживаються в значеннях, визначених законами України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», а також розробленого тезауруса.

Специфічною ознакою організації техніко-технологічного профілю спеціалізованої профільної середньої освіти наукового спрямуван-

ня старшокласників є створення навчального середовища для вироблення продукту праці, що за своєю сутністю наближене до професійного. Наукове обґрунтування шляхів зближення середовища техніко-технологічного профілю спеціалізованої профільної середньої освіти наукового спрямування і професійного середовища є важливим для розв'язання низки суперечностей між: соціальним замовленням якісної підготовки старшокласників конкурентоспроможних на ринку праці і недостатнім рівнем їхньої реальної підготовки до професійної діяльності в умовах техніко-технологічного профілю; значним обсягом інформації в умовах швидкозмінних технологій і неадаптованістю освітнього середовища до інноваційних змін у запропонованих умовах; розвитком інфраструктури загальноосвітніх закладів профільно-технологічного спрямування і необхідністю розробки теоретико-методичних засад функціонування техніко-технологічного профілю спеціалізованої профільної середньої освіти наукового спрямування старшокласників; впровадженням інтегративного підходу в особистісно зорієнтований освітній процес і необхідністю його врахування в техніко-технологічному профілі спрямованому на майбутню професійну діяльність; швидкозмінністю інформаційних технологій і недостатністю їх використання в техніко-технологічному профілі спеціалізованої профільної середньої освіти наукового спрямування.

Водночас уваги потребує:

1) розвиток інтелекту й ефективно виховання, розширеного чи поглибленого вивчення профільних предметів, вивчення спеціалізованих предметів, адаптації організаційних форм і методів навчання до специфіки інтелекту, процесу учіння обдарованих, формулювання наукової задачі, її розв'язання з використанням наукових методів пізнання [4];

2) природа лідерської обдарованості, методи психодіагностики феномена лідерства, тренінгові технології для формування лідерських якостей [11];

3) формування англомовної компетентності на вікових етапах із застосуванням інноваційних методик [5].

З метою вирішення окреслених суперечностей техніко-технологічного профілю спеціалізованої профільної середньої освіти наукового спрямування старшокласників розробляється освітня система за алгоритмом продуктивної діяльності відповідно до пріоритетів і послідовності тлумачення засобом понятійно-термінологічного апарату: 1) особистість; 2) освіта; 3) продукт праці; 4) суспільство; 5) ознаки держави.

1. Особистість – це людина з індивідуальним станом системи вищих психічних властивостей (сприйняття, увага, пам'ять, уява, мислення,

мова). У філософсько-психологічному аспекті вона є об'єктом і суб'єктом соціального, культурного, історичного процесу та власної життєдіяльності, а у аксіологічному плані – найвищою цінністю суспільства з власною честю і гідністю. Аналіз визначень особистості вітчизняними вченими надає можливість виділити головні її атрибути (соціальність – самосвідомість – творчість – духовність – людяність – життєвість – цінність і самоцінність, честь та гідність – культурність – розвинутість – діяльність – наявність структури специфічних властивостей – індивідуальність – динамічність – вчинковість – психологічність – суб'єктність – відносність – формальність – системність – здатність до оволодіння світом – вершинність – свідомість – якісність – історичність – організованість – унікальність – об'єктивність – здатність до розв'язання проблем – колективність – комунікативність – продуктивність – світоглядність – відповідальність – наявність внутрішнього світу – ідеальність – матеріальність – трансцендентальність – діалектичність, антиномічність – гармонійність) [15]. Вона еволюціонує у напрямі суспільної істоти в міру формування рівнів свідомості та самосвідомості, утворюючи систему психічних властивостей, що визначає поведінку та робить її здатною активізуватися в суспільному житті, виконувати певні функції. Рівень розвитку означених властивостей впливає на результативність у процесі створення цінностей (духовних, матеріальних, культурних, природних). У контексті спеціалізованої профільної освіти наукового спрямування ця система формується в процесі свідомої поведінки та міжособистісного спілкування, спрямованого на предметну діяльність і забезпечення життєдіяльності.

2. Освіта – система заходів із метою отримання результату із засвоєння систематизованих знань, умінь і навичок, цінностей за допомогою різних форм пізнавальної діяльності від одного покоління до іншого та переростання їх у компетентності третього рівня [9] з метою інтелектуального, культурного, духовного, соціально-економічного розвитку особистості та суспільства. У ширшому розумінні освіта включає будь-яку дію чи досвід, які мають формотворчий вплив на способи сприйняття, уваги, пам'яті, мислення, характер чи фізичну спроможність особистості.

Освітнє середовище спеціалізованої профільної освіти наукового спрямування – це соціально-педагогічна та організаційно-управлінська структура для формування системи наукових, навчально-виховних, виробничих і культурно-освітніх заходів, що спрямовані на духовний, психофізіологічний, культурний, інтелектуальний, операційно-технологічний, мотиваційний, креативний, соціально-трудоий та економічний розвиток особистості з метою перебудови її

структури відповідно до головних завдань, принципів, рівнів, форм, методів і засобів, окреслених у Стандарті спеціалізованої освіти наукового спрямування [15].

3. Продукт праці – це показник трудової діяльності у вигляді кількості продукції виробленої за одиницю часу одним працівником. Може розглядатися у вигляді споживчої вартості речовини природи, що пристосована завдяки праці працівника засобом знарядь виробництва до людських потреб. Результат праці може мати як матеріальний, так і нематеріальний характер. Предмети праці, обробляючись у виробництві, змінюють форму та розпадаються на засоби виробництва (машини, сировина, матеріали тощо), що йдуть у вжиток для виробництва, і предмети вжитку (продукти, одяг, взуття тощо), які споживаються індивідуально.

4. Суспільство – названа організована сукупність людей на етапі історичного розвитку, об'єднаних характерними для них відносинами з самодостатньою соціальною системою, що формуються в процесі реалізації особистісних потреб кожного. Їх взаємини у межах суспільства називаються соціальними, а результатом міжособистісної взаємодії є створення об'єднань у вигляді спільнот, громад, товариств, спільнот, асоціацій, союзів тощо. Одним з головних складників, що визначають суспільство, є продуктивна праця.

5. Ознаки держави: форма організації співжиття людей з основними ознаками системи органів установ, що утворюють державний механізм управління; наявність обов'язкових правил поведінки за допомогою яких закріплюється певний порядок суспільних відносин; визначена кордонами територія; наявність державної мови та обов'язковості її використання в державних установах; суверенність у військовому та економічному та політико-географічному плані; здатність організованої суспільної структури здійснювати найвищий контроль за деякими аспектами поведінки всіх людей напевно як і території; право – обов'язкові правила поведінки встановлені та санкціоновані державою.

Відповідно до вищевикладеного алгоритму пріоритетів і системних елементів розробляється зміст техніко-технологічного профілю спеціалізованої профільної середньої освіти наукового спрямування старшокласників. Значимо, що лише педагогічна освітня галузь із її функціями, напрацюваннями і ресурсами, з цими завданнями впоратися не може, оскільки це наука про виховання, освіту і навчання, що розкриває суть, цілі, завдання та закономірності виховання, його роль у житті суспільства й розвитку особистості, а також процес освіти й охоплює теорію навчання і виховання, практику і школознавство. Для вирішення завдань розвивального та психофізіологіч-

ного характеру застосовується ресурсна база та інструментарій педагогічної психології як галузі психологічної науки, яка досліджує психологічні аспекти виховання та навчання особистості. Вона, вивчаючи ключові механізми соціалізації людини, сприяє перетворенню біологічної істоти в людську особистість в умовах соціального спеціально розробленого середовища. Вона, охоплюючи психологію виховання і самовиховання, навчання, педагогічної діяльності та особистості вчителя, досліджує взаємодію між об'єктами і суб'єктами, а також їхні індивідуальні психологічні особливості [1].

Завдання педагогічної психології полягає в застосуванні теоретичних принципів психології в практиці навчання з метою його покращення. У процесі окреслення функцій і розроблення навчально-виховного процесу та його психологічних закономірностей відбувається зближення та взаємне збагачення психологічної теорії і педагогічної практики. Навчально-виховний процес розглядається як вид експериментальної психології з дотриманням психологічних закономірностей, що стосуються: взаємодії між учнями, вчителями (педагогами) та психологами; психологічних засад; навчання навчанню; зв'язку мови і навчання; навчання психомоторних навичок і понять; впливу думок, мовленнєвої поведінки та дії; мовного спілкування; типів мовленнєвого спілкування; завдань та аналізу навчання; розв'язання проблем; оцінювання навчання; розробки тестів тощо. Водночас «досягнення педагогічної психології не можна напряму застосувати в навчанні. Насамперед їх необхідно перетворити в дидактичні принципи, відобразити в методах навчання, потім врахувати специфіку предмета, що вивчається, а отже, спуститися на рівень індивідуальних методик, які опосередковують зв'язок педагогічної психології з практикою навчання» [12].

Педагогічна психологія орієнтується на допомогу особистості стати самою собою, де педагоги і психологи взаємодіють не лише в межах зони найближчого розвитку, а і працюють на перспективу. Педагогічна психологія тісно пов'язана з психологічною педагогікою. З огляду на це, виокремимо принципи психологічної педагогіки:

1) визнання як головного в розвитку нестримності та творчого характеру життя, породження, а не засвоєння у взаємодії учня та учителя за допомогою як підбору і складення вправ, так і проблематизації навчання;

2) провідної ролі соціальної ситуації розвитку в процесі оволодіння знаряддями і предметами, формування образу світу, загального стилю поведінки і діяльності в умовах індивідуалізації психіки, де визначається її соціальність та індивідуальність;

3) орієнтації навчання на сенситивні періоди розвитку (сприяння засвоєнню мови, символів,

способів спілкування, естетичного сприймання тощо) та встановлення належного співвідношення між сенситивними періодами і соціокультурним та фізіологічним контекстами розвитку;

4) міжособистісної взаємодії вчителя і учня як рушійної сили розвитку на підґрунті педагогіки співробітництва;

5) провідної діяльності та її зміни як основи періодизації особистісного розвитку з метою формування новоутворень кожного вікового періоду на основі взаємозв'язку провідної діяльності з життєдіяльністю;

6) визначення зони найближчого розвитку як методу діагностики здібностей або способів діяльності, що утворює відстань між рівнем актуального та можливого розвитку;

7) поглиблення (ампліфікація) розвитку як необхідної умови різнобічного виховання особистості на умовах вільного розвитку, пошуку та знаходження себе в умовах багатогранності діяльності і міжособистісного спілкування;

8) цінностей вікових етапів особистісного розвитку, кожен із яких забезпечує збереження власних досягнень і сприятливі передумови в умовах переходу до наступних етапів;

9) єдності афекту та інтелекту (активного діяча) – психічні явища розглядаються крізь призму їх виникнення і становлення в процесі діяльності особистості. Характерним для цього принципу є: інтеграція думок; єдність діяльнісної, афективної, особистісної природи свідомості та діяльності людини;

10) опосередкованої ролі знаково-символічних структур, слова і міфу у формуванні предметних дій, знань, становленні особистості. Вияв умов переходу від опосередкованої дії до безпосередньої та вчинку без розмірковування, залишаючись при цьому свідомим, вільним і моральним. Встановлення циклічності та спіральності переходів від безпосереднього до опосередкованого і навпаки на основі законів діалектики (єдності та врівноваження (боротьби) протилежностей) [2];

11) інтеріоризації та екстеріоризації як механізмів розвитку і навчання, що полягають у переході від зовнішнього до внутрішнього і навпаки (від думки до образу, від мислі до дії, де потрібні емоційна і моральна оцінка й вольові зусилля). Водночас важливим є «поширення процесу інтеріоризації-екстеріоризації на сферу виконавчої та пізнавальної діяльності, на переходи від співдії до співчуття, співпереживання, породження нових життєвих смислів і задумів і переходу від них до самостійних, вільних і відповідальних дій-вчинків. Це утворює розуміння розвитку як вибудовування ланцюга перетворених (і спотворених) форм поведінки, діяльності та свідомості. Внутрішні форми психічного виникають в ході інтеріоризації-екстеріоризації через «вирощування» і одночасно «вирощування» свідомості, яка

сама виявляється в предметній, комунікативній дії, вчинку» [15];

12) гетерохронності (нерівномірності) розвитку і формування психічних дій, що проходять етапи «чергування, вирівнювання, конкуренції» в темпах становлення, характеризуючи процес формування духовного рефлексивного та побутового прошарків свідомості. Принцип об'єднує всі попередні та полягає в очищенні особистісного життєвого шляху від «обов'язкових правил, заповідей, авторитетів, від переконання, що є хтось, хто може за нас розв'язати наші проблеми і хвилювання (усе в житті людина має робити сама, обираючи свій шлях на основі традиції та власного досвіду свободи і довільності)» [12].

Разом з тим, формуючись під впливом біологічних, соціальних та культурних факторів, психологічна сфера (когнітивна (знання), операційно-технологічна (діяльність), емоційна (мотиваційна), соціальна та поведінкова складові) охоплює всі аспекти психологічної діяльності (відчуття, сприймання, пам'ять, почуття, воля, мислення, дія, діяльність (дія та технологія)) людини. Психологічна діяльність учнів охоплює всі процеси (когнітивні, емоційні, мотиваційні, вольові), що пов'язані з їх психічною активністю. Ці процеси взаємодіють між собою і впливають на поведінку учнів та міжособистісну взаємодію і їх ставлення до навколишнього світу.

З метою розвитку засобом міжособистісної взаємодії та взаємодії зі світом використовуються ключові діяльності учнів: 1) саморозвиток (вдосконалення навичок, знань і здібностей); 2) емоційне самовираження (уміння розпізнавати та виражати власні емоції); 3) творчість (виявлення та реалізація творчих здібностей); 4) фізична активність (підтримка здоров'я засобом фізичної культури); 5) соціальна взаємодія (міжособистісне спілкування та встановлення і підтримка відносин); 6) професійна діяльність (виконання роботи, яка приносить задоволення і відповідає особистим задаткам і цілям).

У процесі спеціалізованої профільної середньої освіти наукового спрямування формується психологічний досвід особистості учнів, який є підвалиною їхньої «Я-концепції». «За своєю визначальною перевагою в житті людини, з одного боку, і рівнем нерозробленості – з іншого, психологічний досвід у наш час належить до розряду таких духовних утворень, поза якими не відбувається жоден подих людини, жодна мить життєдіяльності, мислення і творчості, учення і виховання, благополуччя і невдач. У науковому аналізі проблем психологічного досвіду, коли без нього будь-яке дослідження системи “Людина – Людина” не може бути остаточним і до кінця закінченим, набуває важливості проблема виокремлення висхідного понятійного ряду індивідуального психологічного досвіду. До нього

належить: визначеннях категоріального простору досвіду, основних принципів його формування й розвитку, системотвірного фактора, структурно-динамічної організації, рівнів і підструктур, характеру трансформаційних і адаптаційних процесів тощо. На основі важливого наукового принципу В. М. Бехтерева про психологічний досвід як основний критерій людської психіки виокремлюється наукова проблема сугестологічної зумовленості розвитку психологічного досвіду» [3].

Запропонований алгоритм вирішення завдань техніко-технологічного профілю спеціалізованої профільної середньої освіти наукового спрямування старшокласників сприяє формуванню свідомості, що обумовлено вміннями до самоаналізу і нагромадження багатогранного психологічного досвіду. Це дасть змогу засобом педагогічної психології максимально знівелювати психологічні проблеми виховання і навчання та спрямувати на основні механізми цілеспрямованої соціалізації особистості. У ході розроблення означеної системи передбачено породження, навчання і виховання в особистості учня вищих форм життя – творчості (стратегія формування творчості, творче мислення, творчий потенціал, психоментальна характеристика [13]), наукової діяльності, мистецтва, винахідництва тощо.

«Техніко-технологічний профіль навчання передбачає поглиблене вивчення предметів природничо-математичного і технологічного циклів (інформатика та програмування, комп'ютерна лінгвістика, фізика, хімія, технології, математика тощо) та організацію дослідно-експериментальної, конструкторської, винахідницької, раціоналізаторської діяльності здобувачів освіти у відповідній галузі знань. Прикладними результатами дослідницької діяльності здобувачів освіти за техніко-технологічним профілем навчання є конструкції, моделі, технічні вироби, винаходи, програмні продукти, результати експериментів і спостережень, проєктів, удосконалені матеріали, продукти, процеси, пристрої тощо» [14].

Таким чином, теоретичне обґрунтування змісту техніко-технологічного профілю спеціалізованої профільної середньої освіти наукового спрямування старшокласників має орієнтири, що відображені в програмі теоретичних занять [7; 8; 10].

1. Вступ (мета, завдання, зміст програми в особистісному та суспільному аспекті; зміст, особливості занять з допрофесійної підготовки учнів; особистісно і суспільно орієнтована професійна траєкторія).

2. Психологія як наука (особистість, її унікальність і особливості; загальні уявлення про психологію як науку, яка вивчає психологічний світ особистості її якості і цінності).

3. Життя і праця людини (особистісно і суспільно зорієнтована трудова діяльність; професії і поступ особистості в професійному самовизначенні; розвиток особистості відповідно до вікових та індивідуальних особливостей з урахуванням вікової періодизації; різновиди та класифікація професій).

4. Професійна діяльність як спосіб самореалізації та самоствердження особистості («особистісний образ» – уява і структура; «образ “Я”» як система уявлень про себе; структура «образу “Я”» – знання про себе, самооцінка, вміння управляти собою).

5. Особливості вибору професії («хочу» – здібності, бажання, інтереси; «можу» – фізіологічні та психологічні ресурси; «потрібно» – потреби ринку праці в кадрах; типові помилки у виборі професії; загальні поняття про професії, спеціальності, посади); особистий план у побудові професійної траєкторії.

6. Інтереси і здібності в професійному виборі «хочу» (особистісний інтерес до виду професійної діяльності; мотив як умова активності впродовж професійного вибору; професійні наміри та задуми).

7. Особистісні можливості в професійній діяльності («можу») (поняття профпридатності; професійно важливі якості; активізація особистості в процесі вибору професії).

8. Соціальні проблеми праці (соціальна міграція; зміст і характер трудових функцій; основи професіоналізації, спеціалізації та кваліфікації).

9. Територіальний розподіл праці. Засоби виробництва. Умови праці (суспільно зорієнтований територіальний розподіл праці; форми розподілу праці на підприємствах, в установах та організаціях; мета, характер, культура праці та її результати; інтелектуальна та фізична праця; характер праці; культура суспільної праці; вимоги до праці; засоби виробництва; умови праці).

10. Соціально-психологічні цінності та якості професіонала (інтелектуальність, продуктивність, підприємливість, відповідальність, соціально-професійна мобільність).

11. Ознаки професійної діяльності, класифікація і характеристика професій (предмет праці; мета праці; засоби виробництва; проблемні ситуації у процесі праці; праця у процесі колективної діяльності; відповідальність за кінцевий результат праці; умови праці; професіограма, її вигляд та зміст; способи класифікації професій; професії типу «людина – людина», «людина – техніка», «людина – природа», «людина – знакова система», «людина – художній образ»; характеристика професій за ознаками професійної діяльності).

12. Стан здоров'я і вибір професії та відновлення та покращення здоров'я (врахування стану здоров'я впродовж вибору професії; виробничі фактори підвищеного ризику; медичні протипо-

казання в процесі вибору професій; зміцнення стану здоров'я відповідно до вимог професії; працездатність; значущість активного відпочинку залежно від умов і режиму роботи).

13. Функціонування нервової системи особистості в процесі професійної діяльності (загальне уявлення про нервову систему та її властивості; обмеження в процесі вибору окремих професій, зумовлені властивостями нервової системи; відновлення властивостей нервової системи за рахунок напрацювання індивідуального стилю діяльності).

14. Темперамент, його особливості в процесі навчальної і професійної діяльності (загальне уявлення про темперамент; психологічна характеристика основних типів темпераменту, особливості їх вираження в навчальній і професійній діяльності; психологічні стани (втом, психічна спрямованість в екстремальних ситуаціях) у процесі професійної діяльності).

15. Ставлення до професійної діяльності та міжособистісні професійні взаємовідносини (задоволення працею, місцем роботи та професією; відношення до колег і людей (професійні взаємовідносини); самооцінка; самовиховання; самонавчання; відношення до матеріальних цінностей).

16. Емоційний стан особистості та почуття (емоції та почуття, їх функції в професійній діяльності; основні форми емоційних хвилювань (настрій, стресові стани тощо); вольові якості особистості та їхній розвиток; специфіка вольової поведінки на відміну від імпульсної та залежної; роль вольових якостей у процесі прийняття професійних рішень).

Обґрунтування змісту практичних занять техніко-технологічного профілю спеціалізованої профільної середньої освіти наукового спрямування старшокласників має такі орієнтири: професійні проби; територіальна громада та організація соціально-професійної взаємодії; пізнання обраної для діяльності виробничої чи невиробничої сфери на ринку праці; професійна взаємодія в процесі вироблення суспільно значущого продукту праці; моделювання елементів конкретного виду професійної діяльності; базові відомості про конкретні види професійної діяльності; моделювання головних елементів різних видів професійної діяльності; актуалізація отриманих знань про обрані сфери професійної діяльності; проектування соціально-професійної інфраструктури місцевої територіальної громади; розроблення та реалізація обраного соціально-професійного проекту або конкретної ідеї реорганізації, модернізації чи вдосконалення взаємодії з ринком праці; спеціально організований вплив і взаємодія освітніх закладів, соціальних інституцій, сім'ї на соціально-професійну взаємодію учасників проекту; громадянська спрямованість проекту, орієнтація на розвиток соціально значущих цінностей

майбутніх фахівців – професійного обов'язку, готовності до колективної роботи, уміння приймати рішення та нести за них відповідальність, професійного самовдосконалення впродовж життя тощо [6; 9].

На заключному етапі освітнього процесу важливим є:

1) застосування психологічних тестів із метою визначення рівня сформованості допрофесійної підготовки на етапі вікового розвитку;

2) професійне консультування: динаміка, регулювання, корекція і прогноз на шляху розбудови професійної траєкторії особистості; трудова діяльність та її інфраструктура; праця людини (предмети та знаряддя праці; професії та трудовий процес у найпоширеніших сферах діяльності; вплив наявних умов на результати праці; морально-етичні норми поведінки в процесі праці); підприємницька діяльність (організація праці; структура; умови реалізації; критерії оцінювання); соціально-професійна взаємодія на ринку праці (планування процесу з визначенням кінцевої мети та методів і технології його протікання; організація процесу; зворотний зв'язок і проміжний контроль у протіканні процесу; оперативне регулювання і корегування; особистісне саморегулювання та суспільний вплив; аналіз отриманих результатів) [7];

3) аналіз та оцінка готовності старшокласників до розбудови професійної траєкторії із врахуванням отриманого психологічного досвіду впродовж допрофесійної підготовки в системі загальної середньої освіти.

Таким чином, можемо дійти певних висновків.

1. Проектування та реалізація системи техніко-технологічного профілю спеціалізованої профільної середньої освіти наукового спрямування старшокласників перебуває в прямій залежності від процесів природного та суспільного характеру, які відбуваються на певній території;

2. Теоретично обґрунтована система підготовки старшокласників до життя і праці в умовах техніко-технологічного профілю стимулює процеси формування як когнітивної складової психологічної сфери, так і операційно-технологічної, мотиваційної, етичної, соціальної, поведінкової. Це створює підґрунтя для їхнього гармонізованого розвитку, високого рівня самоорганізації та самоуправління, а також формує уявлення про розподіл праці в умовах інтеграційних процесів;

3. Підґрунтям для забезпечення креативності старшокласників є мотиви самоактуалізації в певних видах діяльності. Одним із механізмів виникнення таких мотивів є система соціально-трудова ціннісна орієнтація. Домінуючу роль у системі відіграє гуманістична спрямованість кваліфікованої діяльності та соціальна відповідальність фахівця як за прийняті рішення, так і наслідки;

4. Для обслуговування загальнонародських цінностей та інноваційних технологій матеріального і нематеріального виробництва необхідно стимулювати системні процеси на ринку праці. З цією метою розробляються та впроваджуються диференційовані освітні моделі, які забезпечують формування у старшокласників якостей, цінностей і компетентностей відповідно до чинних та перспективних соціально-економічних проєктів.

Подальші розвідки в напрямі спеціалізованої профільної освіти наукового спрямування орієнтуються на розроблення змісту й вимог до рівнів підготовки старшокласників, де мають систематизуватися зв'язки між метою, засобами та результатами сформованих якостей, цінностей і компетентностей та умовами їх продуктивного застосування в соціально-професійному середовищі.

Використані літературні джерела

1. Бех І. Д. Міжвікові перетворення і ціннісні градації особистості, що зростає / І. Бех // *Методист.* – 2020. – № 11/12. – С. 64–77.

2. Гончаренко С. У. Педагогічні закони, закономірності, принципи. Сучасне тлумачення / С. У. Гончаренко. – Рівне : Волинські обереги, 2012. – 192 с.

3. Зязюн І. А. Сугелостологічна природа психологічного досвіду особистості / І. А. Зязюн // *Психологія і особистість.* – 2015. – № 1 (7). – С. 10–28.

4. Волощук І. С. Концепція середньої спеціалізованої освіти наукового спрямування / І. С. Волощук, В. М. Мадзігон // *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи.* – 2019. – № 1. – С. 43–51.

5. Піддячий В. М. Методика саморозвитку англійської компетентності майбутнього педагога в контексті європейських орієнтирів / В. М. Піддячий // *Молодь і ринок.* – 2016. – № 10 (141). – С. 65–69. – URL: <https://lib.iitta.gov.ua/706073/>.

6. Піддячий М. І. Соціально-професійний розвиток старшокласників: праця як основа життєдіяльності та поступу / М. І. Піддячий // *Технології інтеграції змісту освіти: зб. наук. праць всеукраїнського круглого столу (12 берез. 2018 р.).* – Полтава, 2018. – С. 98–108. – URL: <https://lib.iitta.gov.ua/711857/>.

7. Піддячий М. І. Навчально-виховний комплект старшокласників: соціально-професійна орієнтація / М. І. Піддячий // *Проблеми сучасного підручника.* – 2015. – Вип. 15. – С. 141–149. – URL: https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=en&user=PZvfSOUAAAAJ&citation_for_view=PZvfSOUAAAAJ:Zph67rFs4hoC.

8. Піддячий М. І. Ключові компетентності старшокласників: організація здорового способу життя / М. І. Піддячий // *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт).* – 2020. – Вип. 3 (123). – С. 315–319. – URL: <https://lib.iitta.gov.ua/719944/>.

9. Піддячий М. І. Сутність формування компетентностей старшокласників / М. І. Піддячий // Педагогічна думка. – 2019. – С. 69–72. – URL: <https://lib.iitta.gov.ua/718737/>.

10. Піддячий М. І. Вибір професії. Соціально-професійний розвиток // Енциклопедія освіти / Нац. акад. пед. наук України; [гол. ред. В. Г. Кремень; заст. гол. ред. В. І. Луговий, О. М. Топузов; відп. наук. секр. С. О. Сисоєва; редкол.: О. І. Ляшенко, С. Д. Максименко, Н. Г. Ничкало, П. Ю. Саух, Л. Д. Березівська, І. Д. Бех, В. Ю. Биков, М. С. Гальченко, В. В. Засенко, С. А. Калашнікова, М. О. Кириченко, Л. Б. Лук'янова, В. Г. Панок, В. О. Радкевич, О. Я. Савченко, М. М. Слюсаревський, О. В. Сухомлинська] ; 2-ге вид., допов. та перероб. – Київ : Юрінком Інтер, 2021. – С. 103–104; 959–960.

11. Психологічні особливості лідерської обдарованості: концепції, діагностика, тренінги : монографія / А. В. Мітлош, В. О. Моляко, В. С. Бажанюк, В. В. Камишин. – Київ : Інститут обдарованої дитини, 2014. – 290 с.

12. Stones E. Psychopedagogy: psychological theory and the practice of teaching / E. Stones. – London : Methuen, 1979. – 490 p.

13. Стратегії формування творчої особистості: методи, прийоми, форми: колективна монографія / В. Г. Кремень, В. В. Ільїн, Є. Р. Борінштейн, М. С. Гальченко, М. В. Ліпін, Д. В. Погрібна, Н. В. Савчук, О. А. Федорчук // – Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2020. – 320 с.

14. Стандарт спеціалізованої освіти наукового спрямування, затверджений МОН України від 16 верес. 2019 р. № 1303. – URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-standartu-specializovanoyi-osviti-naukovogo-spryamuvannya>.

15. Рибалка В. В. Словник із психології та педагогіки обдарованості і таланту особистості: термінологічний словник / В. В. Рибалка. – Київ, Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. – 424 с.

References

1. Bekh, I. D. (2020). Mizhvikovi peretvorennia i tsinnisni hradatsii osobystosti, shcho zrostaie [Inter-age transformations and value gradations of the growing personality]. *Metodyst – Methodist*. No. 11/12. P. 64–77. [in Ukrainian].

2. Honcharenko, S. U. (2012). Pedagogichni zakony, zakonomirnosti, pryntsyry. Suchasne tлумachennia [Pedagogical laws, regularities, principles. Modern interpretation]. Rivne. 192 p. [in Ukrainian].

3. Ziaziun, I. A. (2015). Suhelostolohichna pryroda psykholohichnoho dosvidu osobystosti [Sugelostological nature of the psychological experience of the individual]. *Psykholohiia i osobystist – Psychology and personality*. No. 1 (7). P. 10–28. [in Ukrainian].

4. Voloshchuk, I. S., & Madzihon, V. M. (2019). Kontsepsiia serednoi spetsializovanoi osvity naukovoho spryamuvannia [The concept of secondary specialized education of a scientific direction]. *Pedahohichni*

innovatsii: idei, realii, perspektyvy – Pedagogical innovations: ideas, realities, prospects. No. 1. P. 43–51. [in Ukrainian].

5. Piddiachyi, V. M. (2016). Metodyka samorozvytku anhlovnoi kompetentnosti maibutnoho pedahoha v konteksti yevropeiskykh oriientyryv [Methodology of self-development of the future teacher's English-speaking competence in the context of European guidelines]. *Molod i rynek – Youth and the market*. No. 10 (141). P. 65–69. Retrieved from: <https://lib.iitta.gov.ua/706073/> [in Ukrainian].

6. Piddiachyi, M. I. (2018). Sotsialno-profesiyni rozvytok starshoklasnykiv: pratsia yak osnova zhyttiediialnosti ta postupu [Social and professional development of high school students: work as the basis of life and progress]. *Tekhnologii intehratsii zmistu osvity – Technologies of integration of the content of education*. Proceedings of the All-Ukrainian Round Table (March 12, 2018). Poltava. P. 98–108. Retrieved from: <https://lib.iitta.gov.ua/711857/> [in Ukrainian].

7. Piddiachyi, M. I. (2015). Navchalno-vykhovnyi komplet starshoklasnykiv: sotsialno-profesiina oriientatsiia [Educational set of high school students: socio-professional orientation]. *Problemy suchasnoho pidruchnyka – Problems of a modern textbook*. Vol. 15. P. 141–149. Retrieved from: https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=en&user=PZvfSOUAAAAJ&citation_for_view=PZvfSOUAAAAJ:Zph67rFs4hoC [in Ukrainian].

8. Piddiachyi, M. I. (2020). Kliuchovi kompetentnosti starshoklasnykiv: orhanizatsiia zdorovoho sposobu zhyttia [Key competencies of high school students: organization of a healthy lifestyle]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova – Scientific journal of the National Pedagogical University named after M. P. Drahomanova*. Vol. 3 K (123). P. 315–319. Retrieved from: <https://lib.iitta.gov.ua/719944/> [in Ukrainian].

9. Piddiachyi, M. I. (2019). Sutnist formuvannia kompetentnosti starshoklasnykiv [The essence of the formation of competencies of high school students]. *Pedahohichna dumka – Pedagogical thought*. P. 69–72. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/718737/> [in Ukrainian].

10. Piddiachyi, M. I. (2021). Vybir profesii. Sotsialno-profesiyni rozvytok [Choosing a profession. Socio-professional development]. *Entsyklopediia osvity – Encyclopedia of education*. (2-he vyd.). Kyiv, P. 103–104; 959–960. [in Ukrainian].

11. Mitlosh, A. V., Moliako, V. O., Bazhaniuk, V. S., & Kamyshyn, V. V. (2014). Psykholohichni osoblyvosti liderskoi obdarovanosti: kontsepsiia, diahnozyka, treninhy [Psychological features of leadership giftedness: concepts, diagnostics, trainings]. Kyiv, 290 p. [in Ukrainian].

12. Stones, E. (1979). Psychopedagogy: psychological theory and the practice of teaching. London. 490 p.

13. Kremen, V. H., Ilin, V. V., Borinshtein, Ye. R., Halchenko, M. S., Lipin, M. V., Pohribna, D. V., Savchuk, N. V., & Fedorchuk, O. A. (2020). Stratehii formuvannia

tvorchoi osobystosti: metody, pryioomy, formy [Strategies for the formation of a creative personality: methods, techniques, forms]. Kyiv, 320 p. [in Ukrainian].

14. Standart spetsializovanoi osvity naukovoho spryamuvannia, zatverdzhnyi MON Ukrainy vid 16 veres. 2019 r. № 1303 [The standard of specialized education in the scientific direction, approved by the Ministry of Education and Culture of Ukraine on September 16, 2019 No. 1303]. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-standartu-specializovanoyi-osviti-naukovogo-spryamuvannya> [in Ukrainian].

15. Rybalka, V. V. (2016). Slovyk iz psykholohii ta pedahohiky obdarovanosti i talantu osobystosti [Dictionary of psychology and pedagogy of individual giftedness and talent]. Kyiv, Zhytomyr. 424 p. [in Ukrainian].

Piddiachyi Mykola, Doctor of Pedagogical Science, Professor, Chief Researcher of the Development of Innovative Technologies in Gifted Education, Institute of Gifted Children of the NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine

THEORETICAL BASIS OF THE CONTENT OF SPECIALIZED PROFESSIONAL SECONDARY EDUCATION OF SCIENTIFIC DIRECTION

Summary.

Over the past few decades, “active” discussions have been taking place among scientists, practitioners, and managers regarding the content of high school students’ preparation for life and work. These discussions are driven by differing approaches among educators and researchers in shaping a socially and professionally developed personality, capable of harmonious development while building a socio-economic space.

The confusion arises from the fact that the preparation of high school students for life and work has traditionally been directed hierarchically towards the development

of the cognitive (knowledge-based) component of the psychological domain, while ignoring the operational-technological (activity-based) and motivational (emotional) components. This has resulted in a cult of acquiring knowledge without productive application. Consequently, there has been a deterioration in personal qualities and values, which has led to a decrease in the production of socially significant labor products.

The proposed development establishes the priority of factors aimed at harmonizing the psychological sphere of the individual during its formation at various age stages. Attention is focused on the essence of the natural and personal components of a multi-level system of technical and technological profile training in specialized scientific-oriented secondary education for high school students. The framework includes the following guidelines: introduction; psychology as a science; human life and work; professional activity as a means of self-realization and self-affirmation; features of career choice; interests and abilities in professional choice – “I want”; personal capabilities in professional activity – “I can”; social labor issues; territorial distribution of labor; means of production; working conditions; socio-psychological values and qualities of a professional; characteristics and classification of professions; health status and career choice; health restoration and improvement; functioning of the nervous system during professional activity; temperament and its peculiarities in the learning and professional process; attitudes toward professional activity and interpersonal professional relationships; emotional state and feelings.

As a result, it is expected that the existing knowledge-based paradigm will be replaced with a socially labor-oriented scientific paradigm.

Keywords: *personality; giftedness; science-oriented education; specialized secondary education; psychological experience; consciousness; social and labor development.*

Стаття надійшла до редакції 14 листопада 2024 року